

**İSLAM DEVLETİ ÖRGÜTÜ'NÜN (İŞİD) IRAK'TA ÇIKIŞ
VE YAYILMASININ SEBEPLERİ: 2003-2018**

**THE REASONS BEHIND THE RISE AND EXPANSION
OF THE ISLAMIC STATE (ISIS) IN IRAQ: 2003-2018**

Sarkan Salman ABUBAKER* & Aslı ILGIT**

ÖZ

Bu çalışma, Irak siyasi tarihinin önemli bir dönemi olan 2003-2018 yıllarında İŞİD'in "hilafet" ilan ettiği döneme odaklanarak örgütün ortaya çıkması, güç unsurlarını bünyesinde toplaması ve yayılmasında yerel koşulların oynadığı rolü incelemektedir. Bu bağlamda, 2003'te ABD'nin Irak'ı işgal ederek Saddam rejimini ortadan kaldırmasıyla yaşanan istikrarsızlık ortamında Baasçıların kamu kurum ve kuruluşlarından el çektirilmesi, 2006 yılından itibaren görülen mezhepsel savaşlar, Sünnilerin siyasal süreçten uzaklaştırılması ve Baasçı subayların örgütün yönetim kadrolarında bulunmalarının rolü ele alınarak tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İŞİD, Irak, Terör, Terörizm.

ABSTRACT

This study focuses on an important period in Iraq's political history between 2003 and 2018, when ISIS declared *caliphate*, and examines the importance of local conditions for the organization's emergence, strength and expansion. In this

* Arş. Gör., Salahaddin Üniversitesi, Hukuk ve Siyaset Bilimi Fakültesi, sarkan.salman@outlook.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1136-0656>.

** Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ailgit@cu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6560-3388>.

* Makale Geliş Tarihi: 13.05.2019
Makale Kabul Tarihi: 17.09.2019

context, the following issues are discussed: the suspension of Baathists from state institutions and organizations after the US invasion of Iraq in 2003; increasing sectarian violence since 2006, suspension of Sunnis from political process, and the role of the Baathist officers in the organization's administrative positions.

Keywords: ISIS, Iraq, Terror, Terrorism.

GİRİŞ

Irak Başbakanı Haydar el-İbadi, 2017 yılının Aralık ayında düzenlediği bir basın toplantısında Irak güçlerinin Irak içinde Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) hâkimiyetine son verdiğini ve İŞİD ile savaşın sona erdiğini duyurdu (BBC, 2017). Bu açıklamadan yaklaşık 2 yıl sonra, 2019 yılının Mart ayında, Suriye içinde elinde kalan son bölge olan Bağuz'da yenilgiye uğramasıyla hem bölgede çatışan güçler hem de Batılı liderler tarafından İŞİD'in "askeri olarak yenildiği" ve "halifeliğinin sona erdiği" ilan edildi. İŞİD'le mücadelede bu zafer ilanlarını bazı kesimler olumlu bir gelişme olarak yorumlarken, birçok uzman İŞİD'in aslında tam olarak yok edilmediğinin altını çizerek uyarılarda bulunmaktadır (Callimachi ve Schmitt, 2019; Gallagher, 2019).

2014 yılından itibaren küresel çapta 79 ortaklı bir koalisyon¹ ile mücadele edilen İŞİD örgütünün temellerinin 1980'li yıllara dayandığını söyleyebiliriz. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahale ettiği 1980'li yıllar, Selefilik gibi İslam'ın en radikal yorumu ile hareket eden cihatçı örgütlerin ortaya çıktığı dönem olarak nitelendirilmektedir (Haşimi, 2015: 84-88). Bu dönemde birçok Selefi grup ve örgüt tarafından önce Sovyetler Birliği'ne daha sonra ABD ve Batılı ülkelere karşı küresel bir cephe oluşturularak cihat adı altında yürütülen vekalet savaşları başlamıştır. Daha sonra bu küresel cephe El-Kaide örgütünün liderliğinde yayılmaya devam etmiş, günümüzde dünyanın en tehlikeli ve aykırı terör örgütü konumuna gelen ve İŞİD olarak da bilinen İslam Devleti örgütünün kurulmasında ilk adımı atmıştır.

Dünyada tek bir Müslüman devletin olmadığı inancına sahip olan ve öncelikle Ortadoğu'da daha sonra da tüm dünyada hilafeti yeniden canlandırmayı amaçlayan İŞİD, 2013'ten itibaren Irak'ta ve Suriye'de geniş bir coğrafyayı işgal ederek bu alanlarda hilafeti ilan ettiğini duyurmuştur. Bu süreçte gerçekleştirdiği işgaller sonucunda insan gücü, askeri yeterlilik, mali kaynaklar

¹ Küresel koalisyon için, bakınız: İŞİD'e karşı Küresel Koalisyon (*Global Coalition against DAESH*), <https://theglobalcoalition.org/en/>.

ve propaganda yönünden sadece hâkim olduğu bölgelerde değil uluslararası toplum için de bir tehdit unsuru haline gelmiştir.

Bu zamana kadar yapılan çalışmalarda, IŞİD'in ortaya çıkışı ve yayılması ile ilgili farklı argümanlar öne sürülmüştür. Bu çalışma, gittikçe büyüyen bu literatüre katkıda bulunmayı amaçlayarak özellikle Irak ve Irak'ta yaşanan gelişmelerden kaynaklanan faktörlere odaklanmaktadır. Bu amaçla, bir sonraki bölümde IŞİD'in ortaya çıkışı ve yayılması kısaca anlatılmakta, ikinci bölümde de bu sürece etki eden "yerel" faktörler incelenmektedir. Bu bölümde özellikle üç konu üzerinde durulmuştur: *Amerika'nın Irak'ı işgali ve Sünnilerin direnişi; Irak'taki mezhepsel savaş ve seçimlerinden sonra devam eden mezhepsel siyaset; Baasçıların rolü.* Sonuç bölümünde IŞİD'in ortaya çıkması ve yayılmasındaki iç faktörler özetlenip ileride bu konuda yapılabilecek çalışmalar için önerilerde bulunmaktadır.

1. IŞİD TERÖR ÖRGÜTÜNÜN ORTAYA ÇIKIŞI

1980'lerde Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali sonrasında işgale karşı direnen Afganlara destek olmak amacıyla farklı ülkelerden pek çok Müslüman gönüllü olarak Afganistan'a gitmişlerdir (Çiftçi, 2017: 47). Bu gönüllülere mali ve lojistik destek sağlamak amacıyla Usame bin Ladin ve Filistin Müslüman Kardeşler Örgütü önderi Abdullah Azzam tarafından "Mekteb el Hidamat (MAK)" (*Hizmet Bürosu*) kurularak, direnişçiler ile ilgili "El-Kaide" adlı bir veri tabanı oluşturulmuştur (Sandıklı, 2015: 13; Güçyetmez, 2017). Sovyetler Birliği'nin 1988 yılında Afganistan'dan çekilmesi üzerine dağılmaya başlayan gönüllüleri "El-Kaide" adlı yeni bir yapıda bir araya getiren Bin Ladin, zaman içerisinde farklı örgütlerle de ortaklık kurarak örgütün gücünü arttırmıştır (Ebrari, 2014: 7-8). Bin Ladin liderliğindeki El-Kaide, 1998 yılında Küresel İslami Cephe'yi oluşturarak, ABD, İsrail ve ortaklarına karşı cihat ilan etmiş, farklı ülkelerdeki ABD Büyükelçiliklerine, askeri kurum ve gemilerine terör girişimlerinde bulunmuştur (Saymaz, 2017: 34).

Bin Ladin tarafından küresel bir anlam yüklenen "cihat", ABD'nin Irak topraklarına girmesinin ardından IŞİD'in ilk kurucusu olarak bilinen Ürdünlü Ebu Musab el-Zerkavi liderliğinde buraya da sıçramıştır (Acun, 2014: 1-2). Afgan mücadelesi gönüllülerine destek olmak için Pakistan'a giden Zerkavi, burada daha sonra akıl hocası ve ruhani lideri olduğu düşünülen ve Selefi düşüncenin içinde yer alan Şeyh Ebu Muhammed el-Makdisi ile tanışmıştır (Weiss ve Hassan, 2016: 3-4; Stern ve Berger, 2015: 44). Zerkavi, bu aşamada henüz bin Ladin ile tanışmamasına rağmen El-Kaide'nin ideolojisinden etkilenmiş, el-Makdisi ile beraber Ürdün'e geri döndükten sonra Müslüman olarak kabul etmediği Ürdün yönetimine ve kraliyet ailesine karşı eylemler gerçekleştirmiştir (Kirdar, 2011: 3). 1993'teki bir saldırının ardından

hapishanede geçirdiği süreç de Zerkavi'nin Selefi düşünceyi ve şiddet yanlı cihat anlayışını benimsemesi açısından elverişli bir ortam oluşturmuştur (Şenol vd., 2016a: 279).

1994 yılındaki bir afla hapisten çıkan Zerkavi, 1999'da tekrar Afganistan'a giderek bu sefer bin Ladin ile görüşmüştür (Saymaz, 2017: 37). İlk etapta Zerkavi'yi "kibirli" ve "katı görüşlü" bulduğu söylenen bin Ladin, daha sonra El-Kaide'nin güvenlik sorumlusu Had Saif el-Adel tarafından ikna edilerek, Zerkavi'nin kendisine ait bir eğitim kampı oluşturmasına onay vermiştir (Weiss ve Hassan, 2016: 13; Kirdar, 2011: 3). Böylece 1999'un son aylarında Zerkavi, Afganistan'ın batısında ve İran sınırı civarındaki Herat kampında "Tevhit ve Cihat" (TCÖ) ismi ile örgütün kurulmasında ilk adımı atmıştır (Hashim, 2014). 2001 yılında ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle Zerkavi örgütü ilk önce İran'a, sonra Irak'ın kuzeyine taşınmış, bu bölgede aynı zamanda el-Kaide ile işbirliği içerisinde olan İslamcıların kurduğu Ensar el-İslam örgütü ile temasa geçmiştir (Okumuş, 2014:115).

TCÖ, 2003'te ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ile dağılan Irak ordusundan geriye kalan silah, teçhizat ve cephane ile güçlenerek işgale karşı direnişini arttırmış, bir yandan da direnişe destek vermeleri için yabancı ülkelerdeki savaşçılara uluslararası ağlar aracılığıyla çağrıda bulunmuştur (BİLGESAM, 2015: 16-18). Bu çağrıdan kısa bir süre sonra işgalci güçlere karşı direnişe destek vermek için Irak'a çok sayıda yabancı savaşçı gelerek örgüte katılmıştır. Bu savaşçı grubu, bazıları Afganistan, Çeçenistan, Keşmir, Bosna gibi bölgelerdeki çatışmalarda bulunan deneyimli savaşçılardan oluşurken, bir kısmı ise Arap ve İslam dünyasının çeşitli yerlerinden gelen gençlerden oluşmaktaydı (Acun, 2014: 1-2). Bu gelişmeler Irak El-Kaidesi'nin temellerini de atmıştır.

Irak işgalinin yanı sıra, özellikle Afganistan'da savaşın ardından Taliban rejiminin yıkılması ve El-Kaide'nin başlıca konumunu kaybetmesi örgütün Irak'ta yeniden yapılanması için önemli bir fırsat sunmuş oldu. Sünni ve Arap düşünce yapısı ve kültürü, El-Kaide ve diğer cihatçı Selefi grupları etkileyen önemli bir yapı taşı olmasından dolayı Irak, El-Kaide için Afganistan'dan daha önemli bir pozisyondaydı (Ali, 2015: 23-24). Diğer taraftan, El-Kaide'nin düşman olarak hedef aldığı ABD ve Batı ülkeleri, Irak'a saldırarak ve rejimi yıkarak örgüte yaklaşmış oldular. ABD güçleri ve müttefikleri Irak'a gelmeden önce Irak topraklarına ulaşan Zerkavi de, bin Ladin'in yolundan giderek cihat adına mücahit toplama çalışmaları yapmaktaydı. ABD güçlerinin Irak'a gelmesinin ardından Şiiiler ile Sünniler arasında yaşanan mezhepsel çatışmaların baş göstermesiyle Zerkavi çatışmaları cihat adına alevlendirip aynı anda yakın ve uzak hedeflere karşı savaş ilan etmiştir.

TCÖ, bir yandan Irak'ta ABD'ye karşı gerçekleştirdiği saldırılarla adını daha fazla duyurmaya başlamış, bir yandan da güçlenmek ve yayılmak için *Iraklı güvenlik kuvvetlerinin güçlenmesini engellemek, ülkenin ekonomik yeniden yapılandırma sürecine zarar vermek ve ülkede yaşayan Sünni-Şii mezhepleri arasında bir arbede çıkartmak* gibi temel stratejiler geliştirmiştir (Erkmen, 2014). Bunlarla birlikte TCÖ'yü Irak'ta bulunan diğer isyancı gruplardan farklılaştıran en önemli özelliği uyguladığı taktiklerdi. ABD ve müttefiklerine karşı alışılmış silahlar ve gerilla taktikleriyle savaşmak yerine daha çok bombalı araçlar kullanarak intihar saldırıları gerçekleştirmiştir (Okumuş, 2014: 117).

2004 yılının Nisan ayında ABD ve Iraklı direnişçiler arasında yaşanan ve *Birinci Felluce Savaşı* olarak isimlendirilen bu çarpışmalardan sonra, El-Kaide için Zerkavi ve örgütünün direnişteki rolü ve önemi artmıştır. Zerkavi, savaş sonrasında kendisine "Felluce İslami Halifeliği'nin Emiri" olarak bağlılık yemini eden direnişçilerle gücünü arttırmıştır (Todenhöfer, 2015: 14). El-Kaide'nin daha önceki birleşme tekliflerini reddeden Zerkavi, 2004 Ekim ayında El-Kaide'nin lideri bin Ladin'in yaptığı son birleşme çağrısını kabul ederek El-Kaide'ye bağlılığını ilan etmiş ve örgüt "İki Nehir Topraklarındaki El-Kaide", kısaca Irak El-Kaidesi (*Al Qaeda in Iraq*) adını almıştır (Şenol vd., 2016b: 193).

Irak El-Kaidesi, disiplini ve kullandığı profesyonel saldırı taktikleri ile kısa sürede Irak'ta güçlü bir silahlı örgüt haline geldi. El-Anbar şehri başta olmak üzere Sünni kesimin yoğunlaştığı bölgelerden ABD ve Irak güvenlik güçlerini çıkararak kendi adına büyük bir zafer elde etmiş, başkent Bağdat'ın Azamiye, Nazimiye, Ebu Garib bölgelerini ele geçirerek hükmettiği alanları genişletmiştir (BİLGESAM, 2015: 17). Ocak 2006'da ideolojisine yakın birkaç radikal İslami grup ile birleşerek önce "Mücahitler Şûra Konseyi", daha sonra Ekim 2006'da "Irak İslam Devleti" (İİD) adlarını aldı (Oosterveld ve Bloem, 2016: 8). Özellikle 2007'deki terör eylemlerinde patlayıcı yüklü araçlar ve canlı bombalar kullanarak şiddetini arttırmıştır (Gürler ve Özdemir, 2014a: 123-124).

Bu gelişmeler neticesinde, ABD 2007 yılında Irak politikasını değiştirerek yeni bir strateji uygulamaya başlamış, bu doğrultuda Irak'a hem daha fazla askeri güç getirmiş hem de sert savaş uygulamalarının yerine halka dönük yumuşak güç uygulamalarına geçiş yapmıştır. Bu uygulamalar çerçevesinde, örneğin, Sünni yerlerde aşiretler vasıtasıyla "Sahva" (*uyanış*) Konseyi gibi bir takım direniş gruplarının kurulmasını desteklemiştir (Demirci, 2017: 2). Bu adımlar sayesinde İİD ve Ensar el-İslam dışında diğer gruplar silahlarını bırakmış, maaşa bağlanmış ve ABD güçleri ile beraber hareket etmeye başlamışlardır (Todenhöfer, 2015: 15-16). Bu çatışmalar kısa vadede İİD'nin güç kaybetmesine ve militan sayısının azalmasına sebep olmuştur (Gürler ve Özdemir, 2014b: 2).

2006'da önce Zerkavi'nin, daha sonra da örgütün başına geçen liderlerin peş peşe öldürülmesi ile, IŞİD'in liderlik mevkiine Ebu Bekir el-Bağdadi geçmiştir (Varlı ve Uğur, 2016: 9-10). El-Bağdadi'nin liderliğiyle birlikte örgütün Irak ve çevresinde etkinliği artmış, Suriye topraklarına da yayılmaya başlamış, ve Nisan 2013'te ismini bugün yaygın bilinen haliyle, "Irak ve Şam İslam Devleti" (IŞİD/DAEŞ) olarak değiştirmiştir (Güller, 2014: 114).² IŞİD, Irak'ın en büyük ikinci şehri olan Musul'u işgal ettikten sonra da, 29 Haziran 2014'ten itibaren el-Bağdadi'nin sözcülüğünü yapan Şeyh Mücahit Ebu Muhammed el Adnani'nin onun adına hutbe okutması ve Hilafeti ilan etmesi ile ismini "İslam Devleti" (*Islamic State*) olarak belirlemiştir (Irshaid, 2015). Sadece örgüt ve sempatanları IŞİD için "İslam Devleti" (Arapçada, *Devlet-ül İslam*) adını kullanıp, kendisinden "devlet" diye söz etmektedir. Dolayısıyla, IŞİD terör örgütünün ismi kurulduğu günden itibaren Tablo-1'de görüldüğü gibi sürekli değişmiştir.³

Tablo.1: Örgütün İsmi Değiştirdiği ve Faaliyette Bulunduğu Yıllar

ÖRGÜTÜN İSİMLERİ	FAALİYET YILLARI
Tevhit ve Cihat Örgütü	1999-2003
"İki Nehir Topraklarındaki el-Kaide" (Irak el-Kaidesi)	2004-2006
Mücahitler Şura Konseyi	2006
Irak İslam Devleti (İİD)	2006-2013
Irak-Şam İslam Devleti (IŞİD)	2013-2014
İslam Devleti (İD)	2014- Günümüz

İslam Devleti'nin kuruluşuna giden bu süreçte hem Zerkavi hem de Bağdadi için en önemli yol gösterici ve ideolojik destek "Vahşetin İdaresi: Ümmetin Önündeki En Kritik Aşama" adlı yayın olduğu iddia edilmektedir (Stern ve Berger, 2015: 54).⁴ El-Kaide içinden Abu Bakr Naji lakabıyla yazılan ve IŞİD'e yol haritası olan *Vahşetin İdaresi*, cihatçı grupların gerçekleştirdiği

² Örgüt, ismindeki "Şam" kelimesinin yorumlanmasına bağlı olarak farklı adlarla anılmaktadır. Arapça'da Şam'ın Suriye genelini ifade etmesinden dolayı "Islamic State in Iraq and Syria (ISIS)" kullanımı yaygındır (Erdoğan ve Deligöz, 2015: 24). ABD, Şam'ın Suriye'den daha geniş toprakları ifade ettiği değerlendirmesiyle örgüt için "Islamic State in Iraq and Levant (ISIL)" adını kullanmaktadır.

³ Uluslararası camia da zaman içerisinde farklı isimler kullanmıştır. Yabancı kaynaklarda *AQI* (Al-Qaede of Iraq), *ISIL* (Islamic State of Iraq and Levant), *ISIS* (Islamic State of Iraq and Al-Sham), *IS* (Islamic State), *DAESH* (Dawlat Al-Islamiyah f'al-Iraq Wa Belaad Al-Sham) isimleri kullanılmaktadır (Blanchard ve Humud, 2017: 1). Bu çalışmada, yaygın olarak kullanılmasından dolayı IŞİD adı kullanılmıştır.

⁴ Kitabın orijinali için bakınız: Naci, E. (2004). *İdaratu't- Tevahhüş: Ahtar Merhaletu Setestemirru Bihe el Umme*. (y.y): İslami Çalışmalar ve Araştırmalar Merkezi. Kitabın İngilizcesi için bakınız: Naji, E. (2006). *The Management of Savagery: The Most Critical Stage Through Which the Umma Will Pass* (W. McCants. Çev.). Boston: John M. Olin Institute for Strategic Studies, Harvard University. http://media.leeds.ac.uk/papers/pmt/exhibits/2800/Management_of_Savagery.pdf (Erişim Tarihi: 14 Eylül 2019). Bu kitap, ilk olarak 2004 yılında şu anda aktif olmayan cihadi bir İnternet sitesi olan *Ekhlās* üzerinde yayımlanmıştır (Stern ve Berger, 2015: 54).

saldırıların mantığına ilişkin birtakım fikirler vermektedir (Lafon, 2017: 50; Taştekin, 2016: 246; Stern ve Berger, 2015: 54-56). Bu kitapta vahşet, “rejimin çöktüğü ve hiçbir kurumsal otoritenin hükmünün geçmediği bir durum” olarak nitelendirilirken; kâfirlerin bütün bölgeleri ele geçirmiş olması sebebiyle İslami hilafeti inşa etmenin tek yolunun savaşmak olduğu belirtilmektedir (Kekilli, 2016: 9-10). Saldırıların temel siyasi amacı, yönetimi ve toplumsal düzeni beşeri rejimler yerine şeriat ile sağlayıp devam ettirebilir İslami hilafeti oluşturmaktır. Bu amaçla, Naji öncelik sırasına göre eylem yapacakları yerlerin seçiminden başlayarak yöntemli bir yaklaşımı tavsiye etmekte ve öncelikleri belirlemektedir. Buna çerçevede kitapta, *arazinin coğrafi derinliği ve izlenecek yol ve yönetime uygun bir topografyaya sahip olması; devlet otoritesinin çevrede ve kentlerin varoşlarında azalmış olması; cihada katılım için bir altyapının olması; halkın kültürel ve dinî bakımlardan tebliğle açık olması, ve son olarak, silah temini ve sevkiyatına uygun yerlerin olması* gibi unsurların altı çizilmiştir (Lafon, 2017: 53). Naji'nin, ilk başta açıklanan siyasi hedefe erişmek maksadıyla harekât planında uygulanacak üç temel aşamayı, *moral bozma ve bitkin düşürme, vahşetin yönetimi, İslam Devleti'nin kurulması*, şeklinde belirlediği bu kitaptaki yaklaşım ile örgütün kurduğu yapı arasında bir benzerlik olduğu söylenebilir.

2. İŞİD'İN IRAK'TA ORTAYA ÇIKIŞI VE YAYILMASININ SEBEPLERİ (2003-2018)

ABD'nin Irak İşgali ve Sünni Direnişin Başlaması

New York'ta meydana gelen 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Saddam Hüseyin rejiminin elinde olduğu tahmin edilen kimyasal silahlar konusunda ABD'nin endişeleri daha da arttı. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, 5 Şubat 2003'te BM Güvenlik Konseyi'ndeki konuşmasında, Saddam yönetimini kitle imha silahlarına sahip olmakla suçlamış, Irak'ın kuzeyinde bulunan TCÖ'nün El-Kaide ile bağlantılı olduğunu ve Saddam rejimi ile işbirliği yaptığını iddia etmiştir (Gürler ve Özdemir, 2014a: 113).

Aslında ABD'nin Saddam rejimini değiştirme planı 1998 yılının Ekim ayında ABD kongresinde onaylanan Irak'ı Kurtarma Yasası'na (*Iraq Liberation Act of 1998*) dayanmaktadır.⁵ 11 Eylül olaylarının ardından yasa programa dönüştürülerek Irak'ı işgal etmek için uygun bir zemin yaratılmış oldu. 19 Mart 2003'te (Doğu Zaman Dilimi) Saddam Hüseyin'in Bağdat'taki sarayının vurulmasıyla başlayan Irak saldırısı, Amerikan ve müttefik güçlerin Irak topraklarına girmesiyle devam etmiş ve ülke üç hafta gibi kısa bir sürede tamamen işgal edilmiştir. 9 Nisan, Irak'ta 35 yıllık Saddam ve Baas rejiminin

⁵ Yasanın tamamı için, bakınız: H.R. 4655 Iraq Liberation Act of 1998, 105th Congress, <https://www.congress.gov/bill/105th-congress/house-bill/4655>

yıkılış günü olarak tarihe geçerken (Kirmanj, 2017: 454), ABD 1 Mayıs'ta operasyonun sona erdiğini ilan etmiştir (Sanger, 2003).

Irak'ın işgali ile birlikte ülkede yeni oluşacak düzenin nasıl olacağı ve işleyeceği sorusu gündeme gelmiştir. Bu konuda 16 Nisan 2003 tarihinde Irak'ın her alanda yeniden yapılandırılmasına yönelik Irak Geçici Yönetim Koalisyonu (IGYK) oluşturulmuş, başına da eski bir dışişleri mensubu ve anti-terör uzmanı olan Paul Bremer getirilmiştir. Koalisyon Geçici Otoritesi, geçici yönetim süresince Irak'ın etkin bir şekilde yönetilmesi için hükümet yetkilerini üstlenerek tüm yasama, yürütme ve yargı yetkileriyle donatılmıştır (Pirinççi, 2004: 4).

Bremer göreve gelir gelmez ilerde sorun oluşturacak iki karar çıkarttı: Baas Partisi'nin kökünün kazınarak üyelerinin işgal ettiği önemli pozisyonlardan temizlenmesi ve Irak'ın kara kuvvetleri, hava kuvvetleri, donanma, muhaberat ve Baas milisleri dahi tüm güvenlik birimlerinin lağvedilmesi (Taştekin, 2016: 135). Bu kararlar sonucunda Savunma Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı dağılmış, yaklaşık olarak ordudan 385.000, polis teşkilatlarından 285.000, özel kuvvetlerden 50.000 kişi ile Baas partisinden bir milyona yakın insan görevlerinden alınıp işsiz bırakılmış ve bu durum devlet mekanizmasını işlemez hale getirmiştir (Abdullatif vd., 2017: 590).

Bu durum karşısında Temmuz 2003'te Iraklılardan oluşan 25 kişilik Irak Geçici Hükümet Konseyi (IGHK) Irak'taki etnik ve mezhepsel ayrımı göz önünde bulundurarak Irak siyasi yapısının yeniden inşa edilmesini sağlamıştır. Bu konseyde 12 Şii, 5 Sünni, 5 Kürt, 1 Türkmen, 1 Hıristiyan temsilcileri ve 1 başkan yerini almıştır. Saddam döneminde nüfusun yaklaşık %60'ını oluşturan Şiiler, IGHK'nin kurulmasıyla Saddam zamanında siyasi alanda üstün olan Sünnileri azınlık durumuna getirmeyi başarmışlardır (Dmeral, 2018: 143). Ayrıca Bakanlıkların dağılımı da Konsey üyelerinin seçiminde etkili olan oranlara göre gerçekleştirilmiştir. Sayılarda gösterilen tutarlılık, bakanlıkların önem bakımından dağılımında dikkate alınmamıştır. Daha da önemlisi güvenlik, savunma, ekonomi ve adalet gibi temel görevleri yerine getirmek işgal güçlerinin sorumluluğuna bırakılmıştı. Stratejik bakanlıklardan Petrol ve İçişleri Bakanlığı Şiilere, Maliye Bakanlığı Sünnilere, Dışişleri ve Sanayi Bakanlıkları ise Kürtlere tesis edilmişti (Cansever, 2010: 88).

Bu sırada aynı yılın Ağustos ayında Zerkavi'nin örgütü Bağdat'da önce Ürdün büyükelçiliği önünde daha sonra BM'nin ana binasında bombalı saldırı gerçekleştirmiştir (Brewer vd., 2015: 6). Bu iki saldırı büyük bir yankı yaratmasına rağmen Irak Yüksek Meclis başkanı Muhammet Bakır Hekim'in⁶

⁶ Muhammed Bâkır el-Hekim, 1950'lerden 1970 yılına kadar Şii dünyasının genel dini mercii olan Ayetullah Uzma Muhsin Tabatabaî el-Hekim'in oğludur.

Hz. Ali camisinde cuma namazı çıkışında Sünniler tarafından öldürülmesi ABD geçici yönetimine ve onun Kürt ve Şii yardımcılara karşı başlatılan savaşın başlangıcı sayılabilir (VOA, 2003).

Bu dönemdeki terör saldırılarında El-Kaide ile TCÖ ilk sırayı almalarına rağmen, Baasçılar ve önceki Irak ordusunun güvenlik ve istihbarat birimlerinin başındaki subaylar tarafından kurulan çok sayıda yeni örgüt de ABD güçleri ve müttefiklerine karşı saldırılara başlamıştır. Bu grupların en önemlisi Saddam Hüseyin'in sağ kolu olan İzzet Duri'nin liderliğindeki Nakşibendî grubu idi. ABD güçleri ve Şiiler, Baasçıları ve Sünni aşiret liderlerinin bir kısmını eski yönetimin savunucusu, Selefiler tarafından kurulan diğer grupları da cihatçı olarak görüyorlardı.

Gerçekte ise, geçici yönetim tarafından “ordunun tasfiye edilmesi ve Baasçıların çıkarılması” şeklinde çıkarılan iki karar, Sünnilerin direniş başlatmasındaki önemli sebepler olarak sayılabilir. ABD'nin Baas rejimini yok etmek için aldığı bu kararlar, Saddam rejiminin omurgasını oluşturan Sünnileri umutsuz bir konuma düşürmüştür.⁷ Bu kararları İkinci Dünya Savaşı sonrasında Nazi'lerin ve faşistlerin Almanya ve İtalya'da kamu kurum ve kuruluşlarından uzaklaştırılmasına benzeten Kirmanj (2017: 459) bu durumun Irak'ta daha farklı sonuçlara yol açtığını, “Baasçıların devlet kurumlarından uzaklaştırılmasının genel olarak Sünnilerin kamu kuruluşlarından çıkarılmasına” neden olduğunu belirtmiştir. Bir başka ifadeyle, Baasçıların devlet kamu kurum ve kuruluşlarından istifa ettirilmesi genel olarak Sünnilerin devlet görevlerinden uzaklaştırılmasına, aynı zamanda tüm siyasi, askeri ve idari kurumlardan dışlanması ve işsiz bırakılmasına neden olmuştur.

Ancak ordunun tasfiye edilmesi ve Baasçıların kamu kurum ve kuruluşlarından uzaklaştırılması, Şii ve Kürt grupların hükümete ve siyasi sürece katılmalarının ön şartını oluşturuyordu. 2007-2008 yılında yapılan bir araştırmaya göre, Baasçıların sürülme kararı Şiiler ve Kürtler tarafından destek görünce, Sünnilerin yaklaşık %50'si bu kararın uygulanmasının ülkedeki siyasi gidişatı bozacağı yönünde görüş bildirmiştir. Ordunun tasfiyesi konusunda ise Sünnilerin %7'si ve Şiilerin %11'i kararı doğru bulduklarını belirtirken, Kürtlerin %52'si ordunun tasfiye edilmesini onaylıyordu (Moaddel, Tessler ve Inglehart, 2008: 15). Dolayısıyla, Irak halkını oluşturan bu gruplar, Geçici Yönetim Koalisyonu'nun kararları karşısında aynı görüş ve tepkiye sahip değillerdi. Bu veriler Baasçıların köklerinin kazınmasının genel olarak destek gördüğünü ancak

⁷ 1980-1988 Irak-İran savaşı sürecinde, Saddam Hüseyin İran odaklı Şii dünyasının varlığına karşı, Irak'ta hükümet destekli bir Sünni yapılanmaya geçilmesine karar vermiştir. Böylece, Irak içerisinde var olan tüm kamu kurum ve kuruluşlarında Sünni kesimin ağırlığının arttığı, bununla birlikte Şiilerin sürgün edilip tutuklandığı bir süreç başlamıştır (Dmeral, 2018:76).

ordunun tasfiye edilmesinin ise daha çok Şii ve Kürtler tarafından desteklendiğini göstermektedir. Sünnilerin tarih boyunca iktidara ulaşmak ve iktidarda kalmak için orduyu kullanması, Şii ve Kürtlerin ordunun tasfiye edilmesi isteklerini ve ısrarını beraberinde getirmiştir.

Koalisyonun aldığı bu kararların, Sünnilerin direniş başlatmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Genel olarak, ABD'nin Irak'ı işgalinin Sünnilerin direnişine ve Irak'ta oluşan istikrarsızlığa olan etkileri şu şekilde özetlenebilir: İlk olarak, ABD'nin Irak toplumunun doğal yapısı, özellikle de siyasi ve mezhebi mücadelenin derinliği konusunda bilgi sahibi olmayıp bu yapıyı yanlış okumasıdır (Erkmen, 2008). İkincisi, merkezi ve güçlü Saddam rejiminin yıkılmasıyla uzunca bir dönem bastırılmış başta etnik ve mezhebi olmak üzere diğer siyasi, toplumsal ve iktisadi sorunlar gün yüzüne çıkmaya başlamış, bu süreçte ortaya çıkan boşlukları terör örgütleri doldurmaya çalışmıştır (Kirmanj, 2017: 458). Son olarak, ABD'nin işgaliyle 80 yıllık iktidar gücünü ve statüsünü kaybeden Sünnilerin, iktidarı Şiiler, Kürtler ve diğer gruplarla paylaşmakta zorlanmasıdır.

Mezhepsel Savaş ve Mezhepsel Siyaset

2005 Yılı Seçimleri ve Referandum: Sünni Direnişin Yayılması

Paul Bremer yönetiminin yetkilerini devretmesiyle İyad Allavi liderliğinde kurulan Irak Geçici Hükümetinin kuruluş misyonu genel seçimleri yapmak için kolaylık sağlamak ve seçimlere uygun bir zemin yaratmaktı. Bu süreçte Şiilerin seçimlerin yapılması konusunda ısrar etmeleri önemli bir etkenidir (Kirmanj, 2017: 460). Şii lider Sistani, "Oy vermek dini vecibedir" diyerek Şiileri sandığa yönlendirirken, Sünni gruplar taraftarlarının seçimlere katılmalarını teşvik etmemekte, hatta tamamen karşı çıkmaktaydı (Taştekin, 2016: 127). Zerkavi'nin örgütü de demokrasiyi ve parlamenter sistemi kâfirlerin sistemi olarak nitelendirerek demokrasiye karşı savaş ilan eden Selefî cihatçı örgütlerden biriydi. Bu çerçevede, seçimlere katılmak isteyen Sünni liderlere suikast düzenlemekte ve çeşitli seçim bürolarına saldırarak halkın seçimlere katılmasını engellemeye çalışılmaktaydı (Weiss ve Hassan, 2016: 47). Tüm bunlara rağmen, ilk genel seçimler yeni ve daimi bir anayasa hazırlamak amacıyla Irak halkının temsilcilerini seçmek için 2005 yılının Ocak ayında yapıldı.

Bu seçimde, Sünniler seçimleri boykot ederken, Şiiler ve Kürtler büyük bir çoğunlukla seçime katıldılar. Kürt ve Şii bölgelerinde seçime katılım oranı %80-%90 ve %60-%70 civarında iken, Sünni Arapların yoğunlukta olduğu örneğin Anbar kentinde seçimlere katılım oranı %2'de kalmıştır. Diğer Sünni Arap şehirlerinde de bu oran %35'i geçmemiştir (Çetinsaya, 2005).

Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu tarafından 30 Ocak 2005 seçimlerinin resmî sonuçları 13 Şubat'ta açıklandığında beklenildiği gibi en fazla oy alanların Şiiler olduğu görülmüştür. Iraklı Şiilerin dini lideri olan Ali Sistani'nin destek verdiği Birleşik Irak İttifakı (Şii İttifakı) 275 üyeli mecliste 140 sandalye kazanmayı başarmıştı. Kürt ittifakı 75 üyeyi, Allavi'nin çoğunlukla laik ve orta sınıf Şii nüfusuna (ve kısmen de bazı Sünni kesimlere) dayandığı söylenen partisi ise 40 üyeyi meclise göndermiştir (İnat, 2005: 67). Komünist Partisi'nden Mukteda Sadr yanlılarının partisine kadar çeşitli kesimleri temsil eden diğer dokuz ufak parti ise 20 sandalyeyi paylaşmıştır. Bu partiler arasında Arap Sünniler sadece altı sandalye kazanmışlardır (Çetinsaya, 2005). Böylece 2005 başında Sünnilerin boykotu altında yapılan ilk genel seçimde Şii Araplar ve Kürtler mecliste üstünlük sağlayarak yeni anayasanın hazırlık sürecini etkileme şanslarını da arttırmışlardır (Taştekin, 2016: 129).

Bu durum Sünnilerin daha sonra Ağustos 2005 yılında yapılan anayasa referandumuna daha büyük oranda katılarak anayasa konusundaki red kararlarını göstermek istemelerine sebep olmuştur. Ancak yine Şii ve Kürtlerin yoğun katılımıyla gerçekleşen referandum sonucunda %79'luk "evet" oyuyla yeni anayasa halk tarafından kabul edilerek 2005 Aralık'ında yapılacak olan genel seçimlere yol açmış oldu (Kirmanj, 2017: 460).

15 Aralık seçimlerini önceki seçimden farklı kılan en temel özellik, Sünni Arapların bu seçimlere %85 gibi büyük bir oranda katılımlarıdır (Cansever, 2010: 108). Bu rakam Şii eyaletlerdeki katılım oranının (%70) çok üzerinde, Kürtlerin yoğunlukta olduğu vilayetlerdeki katılım oranının ise (%89) biraz altındaydı (İnat, 2005: 67). Seçim sonuçlarına bakıldığında ise ⁸, 275 sandalyeli parlamentoda dini hassasiyet ile öne çıkan Şii blok *Birleşik Irak İttifakı* 128, KDP ve KYB liderliğindeki *Kürdistan İttifakı* 53, hem Sünni Arap hem de İslamcı kimliği ile öne çıkan Adnan Duleymi'nin liderliğindeki *Irak Uzlaşma Cephesi* 44, Şii ve Sünni laik kesimleri buluşturan İyad Allavi'nin *Irak Ulusal Listesi* 25, hem Arapçı hem Sünni İslamcı Salih el Mutlak'ın *Ulusal Diyalog Cephesi* 11 sandalye elde ettiler (Çubukçu ve Özhan, 2010: 14). Fakat bu seçimde de seçmenler partilerin ideolojik ve siyasi vaatlerine ya da hükümet programlarına değil, etnik ve mezhepsel kimliklerine göre oy kullanmayı tercih etmişlerdir. Şii grupları temsil eden Birleşik Irak İttifakı'nın Bağdat ve güney şehirlerde, Sünni Arapların orta bölgelerde, Kürt grupların ise kuzey alanda yer alan Erbil, Dohuk ve Süleymaniye'de başarı sağladıkları görülmüştür (Pınartaş, 2011: 57).

⁸ 15 Aralık seçimlerine katılan siyasi grupların listesi için, bakınız: Dursunoğlu, A. (2006). Irak ve 15 Aralık Seçimleri. http://www.ydh.com.tr/YD17_irak-ve-15-aralik-secimleri.html (Erişim tarihi: 26.7.2018).

Seçimler sonrasında, Irak tarihinde ilk defa bir Kürt kökenli siyasetçi, KYB lideri Celal Talabani, ülkenin cumhurbaşkanı oldu. Başbakanın kim olacağı konusunda yapılan dört aylık bir tartışmanın ardından taraflar Şii kökenli Maliki'nin başbakan yapılması konusunda uzlaşmaya vardılar. Bu süreçten sonra artık iktidar Şii, Sünni ve Kürtler arasında bölüşülerek devletin cumhurbaşkanı Kürt, hükümet başkanı Şii ve meclis başkanı da Sünni Arap olması yönünde karar almıştır. Bununla birlikte, ilk Irak ordusu ne kadar Sünni ise, yeni Irak ordusu da o kadar Şii hale getirilmiştir (Luizard, 2015: 60).

Hükümet içinde etkin olan ve özellikle de İçişleri gibi önemli bir bakanlığı ellerinde bulunduran Şiiler, polis ve özel kuvvetlere binlerce Şii kökenli kişiyi yerleştirmenin yanı sıra, Şii milis üyeleri ve liderlerini önemli güvenlik kurumlarının başına getirerek bu yeni düzeni kendi lehlerinde kullandıkları görülmüştür. Yeni atanan Şiiler, eski hesaplaşmalara girerek İçişleri bakanlığında sahip oldukları mevki ve güçlerini özellikle güvenlik ve istihbarat birimlerinde çalışan Sünnilere karşı kullanmışlardır. Başka bir ifadeyle, Şiilerin bir kısmının rejimin yıkılmasından sonra oluşan düzeni mezhepsel çatışma ve tarihi hesaplaşmalar için kullanmaları ve siyasi ve askeri alanda güçlenerek Sünnileri marjinalleştirmeleri, Sünnilerin daha sert tepkilerine ve şiddet eylemlerine baş vurmalarına neden olmuştur (Kirmanj, 2017: 462).

Böyle bir ortamda, Zerkavi ve arkadaşları için önemli olan mezhepsel sıcak çatışma hattında olmak, Irak'taki arbedenin içine karışmak, ABD ve Şiilerle mücadele etmektir. İlk zamanlardan beri Şiileri hedef alan Zerkavi'nin bu hamlesi Irak'ta mezhepsel çatışmayı daha da alevlendirmiştir. Bununla birlikte örgüt halk desteği açısından daha da güçlenerek özellikle Anbar, Diyala, Selahattin, Babil, Vasit gibi Sünni çoğunluklu bölgelerde daha etkin hale geldi (Tahir, 2015: 15). Buna karşılık Şii milisler, güvenlik güçleri ve polisin hem doğrudan hem de dolaylı yardımı ile intikam amaçlı ölüm komiteleri kurmuşlar, ilk zamanlarda sadece Irak ordusunun eski üst düzey subaylarını hedef alan sınırlı eylemlerini gerçekleştirmişlerdir. Ancak Samarra'da geçmişi 944 yılına uzanan İmam El-Askeri camisine 2006 yılında Zerkavi tarafından yapılan saldırıdan sonra Şii-Sünni karşıt grupları arasındaki şiddet daha da artmıştır (Kirmanj, 2017: 463). Özellikle Bağdat'ın Sünni bölgelerinde Şii saldırıların artmasıyla Sünnilerin başkentteki oranı %45'ten %25 seviyelerine kadar inmiştir (Taştekin, 2016: 93).

2010 Yılı Seçimleri: Sünnilerin Siyasi Süreçten Ümitlerini Kesmesi

2005 yılındaki ilk seçimlerden sonra, 2010'un Mart ayında yapılan ikinci dönem seçimlerinde Irak siyasi ortamında bazı önemli değişiklikler gözlenmiştir. Örneğin, 2005 yılı seçimlerinde Şiiler tek bir ittifak listesiyle seçimlere katılırken, 2010 yılı seçimlerinde Maliki, "Hukuk Devleti" adı altında yeni bir liste oluşturarak Birleşik Şii İttifakı'ndan ayrılmıştır. Buna karşılık, İyad Allavi ve

bazı Sünni gruplar tarafından “Irakiye” (Laik Şii-Sünni) listesi adı altında geniş katılımlı bir ittifak kurulmuştur (Smith, 2010: 7). Bir başka değişiklik de, 2005 yılı seçimlerinde, daha çok mezhepsel çağrılar yapılırken 2010 yılı seçimlerinde genel olarak tarafların çağrılarında seküler sesler baskındı (Kirmanj, 2017: 474).

Seçimlerin sonucunda Allavi liderliğindeki *Irakiye* listesi Sünnilerin yoğun katılımı ve desteği sonucunda ve bazı Şii grupların da desteğiyle 325 koltuğun 91’ini almayı başardı. Seçimlerde ikinci olan Maliki liderliğindeki *Hukuk Devleti* listesi 89 koltuk kazanabildi. *Irak Ulusal İttifakı* üçüncü (70 milletvekili) ve Kürt listesi dördüncü (43 milletvekili) parti olarak seçimi tamamlamıştır. Bu dört partinin hiçbiri tek başına hükümeti kurabilecek çoğunluğu sağlayamadığından taraflar arasında uzun süren görüşmeler ve çetin pazarlıkların ardından seçimlerden dokuz ay sonra yeni Irak Hükümeti kurulabilmiştir (Smith, 2010: 8).

Bu dönemde Anayasa’daki boşluklar da yeni hükümetin oluşumunun gecikmesine sebep olmuştur. En fazla tartışılan hususların başında, hükümet kurma görevinin kime verileceği gelmektedir. Bu görevin seçimlerden birinci çıkan partiye mi, yoksa parlamentoda çoğunluğu oluşturan gruba mı verileceği taraflar arasında sorun yaratmıştır (Pınartaş, 2011: 68). Anayasa’nın bu konudaki yetmiş altıncı maddesi açık olmadığından, Federal Yüksek Mahkeme’nin görüşü esas alınmıştır. Seçim sonuçlarının resmi olarak açıklanmadığı bir ortamda mahkemenin kararı “yeni hükümeti kurma yetkisinin, parlamentoda temsil edilen siyasi partiler arasında oluşturulacak koalisyonlardan en fazla sandalyeye sahip olana verileceği” yönünde olmuştur (ORSAM, 2016: 23).

Alınan bu kararın ardından Kanun Devleti İttifakı ve Ammar El Hekim’in liderliğindeki Irak Ulusal İttifakı “Ulusal İttifak” adı altında mecliste işbirliği kararı almış ve böylece parlamentodaki sandalye çoğunluğunu elde etmişlerdir. Seçimlerde birinci olan Irakiye Listesi hükümet kurmanın kendilerinin hakkı olduğunu ifade etmesine rağmen bu görev Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani tarafından Nuri El Maliki’ye verilmiştir (Pınartaş, 2011: 66). Böylece Maliki listesi ve Ulusal Şii İttifak’ı siyasi ve kanuni bir hamleyle Allavi’nin listesini desteklerken, Sünniler seçimlerin galibi olmalarına rağmen hükümet kurma şansı bulamamışlardır.

Şiiler arasında oluşturulan ittifak, Şiilerin toplamda 159 koltukla parlamentoda çoğunluğu ele geçirmelerine neden olmuş ve bu süreçte Kürtler hükümetin kurulmasında belirleyici bir güç haline gelmiştir. Sonuç olarak, hükümet kurma aşamasında Maliki’ye ikinci defa başbakan olma şansı verilirken Kürt kökenli Celal Talabani cumhurbaşkanı olarak makamında kalmaya devam etmiştir. Uşame Nuceyfi de bir Sünni olarak parlamento

başkanlığına seçildi (Kirmanj, 2017: 480). Bununla birlikte, en önemli sonuçlardan biri İçişleri ve Savunma bakanlarının belirlenmesinin Maliki tarafından geciktirilmesi ve kendisinin bu iki bakanlığı bir yıl boyunca vekâleten yürütmesi olmuştur.

Seçimlerde büyük bir başarı elde ettikleri halde hükümeti kuramayan Sünniler Anbar, Ninova, Selahattin ve Diyala gibi birkaç vilayetten oluşan alanda bir bölge kurma girişiminde bulundular. Hatta Federal bölgede ısrar eden Sünniler, IŞİD'e karşı savaşmayı tıpkı Kürdistan bölgesi gibi yarı bağımsız Sünni federal bölge ve peşmerge gibi özerk bir ordu oluşturulması şartına bağlıyordu. Ancak Sünnilerin bu talebi de reddedildi. Milislerden ve Maliki taraftarlarından oluşan bazı göstericiler asayiş ve polisin gözü önünde Diyala valisinin çalışma merkezini ve evini bastılar. Bu durum, bazı valilik meclisi üyelerinin Hanekin'e kaçmalarına ve Kürtler tarafından koruma altına alınmalarına neden oldu. Sünni vilayetlerin bölge yapılması girişimleri, özellikle de Diyala vilayeti, Maliki'nin engeline takıldı. Maliki yaptığı bir açıklamayla federal bir bölgenin kurulmasının Irak'ın parçalanması anlamına geleceğini ifade etmiştir (Wing, 2010).

Sünniler, siyasi sürece katılımında karşılaştıkları zorluklar karşısında ve birkaç vilayetin birleşerek bir bölge kurma isteklerinin de reddedilmesi sonucunda sistem içinden siyaset yapma konusunda ümitsizliğe kapıldılar. Seçimlerden sonra Maliki'nin mezhepsel ve tekçi siyasetinin devam etmesi de Sünnilerin bu ümitsizliklerinin bir halk direnişine dönüşmesinde etkili olmuştur.

Maliki'nin Mezhepsel Siyaseti: IŞİD'in Yükselişinin Sosyal Dinamikleri

Seçimden sonraki dönemde, ABD güçlerinin Irak'ta kalması büyük tartışmaların yaşandığı konulardan biriydi. Öncelikle, ABD'nin bir tarafta Afganistan'ı, diğer tarafta Irak'ı işgal ederek bölgede hem askeri gücünü hem de fiziksel varlığını ve görünürlüğünü arttırması İran'ın güvenlik endişelerini ve tehdit altında olduğu algısını kuvvetlendirmiştir. İran'ın bu tedirginliği bir yandan askeri alanda yeni düzenlemeler yapmasının önünü açarken bir yandan da ABD'nin de Irak'tan çekilmesi adına yaptığı çağrılarını arttırmasında etkili olmuştur. İran, aynı zamanda, nüfusun çoğunluğunun Şii olmasından dolayı Şii iktidarda olması görüşüyle Irak'ta işgal ile beraber oluşturulan geçici koalisyon hükümetinin meşruiyetini sorgulayıp yönetimin seçimle başa gelmesi yönündeki baskılarını arttırarak Irak'ta etkinlik sağlamaya başlamıştır (Öztürk, 2013: 5). İran'ın desteğiyle iktidardaki Şii partiler de ABD'nin Irak'tan çekilmesi yönündeki tercihlerini belli etmişlerdir. İran'ın ABD güçlerinin Irak'tan çıkarılması konusunda Bağdat merkezi hükümeti üzerindeki baskısının yanında Irak halkının da bu işgalin sona ermesi yönündeki talepleri sonucunda Maliki

hükümeti ve Amerikalı yetkililer ABD güçlerinin 2011 yılı sonuna kadar Irak'tan çekilmesi konusunda uzlaşmıştır (Dreazen, 2011).⁹

2011'den sonra ABD'nin Irak'tan çekilmeye başlamasına rağmen, Irak güvenlik güçlerinin planladıkları kurumsallaşma süreci tamamlanamamış, Maliki iktidarının merkezi yönetimi güçlendirme söylemi otoriterleşmeyi hızlandırırken iç güvenliğin kolluk kuvvetlerine devrini yavaşlatarak durma noktasına getirmiştir. Başbakan Maliki iç güvenlik tehditleriyle mücadele ve savunmada yerel kolluk kuvvetleri yerine orduyu kullanmayı seçmiş, Silahlı Kuvvetler Başkomutanı sıfatıyla Irak'ın güvenlik bürokrasisini adım adım tekeline geçirmeyi başarmıştır. Maliki, askeri danışmanlık adıyla kurduğu Başkomutanlık Bürosu aracılığıyla silahlı kuvvetler içinde kendisine itaat eden sadık subayların rütbeleşmesini sağlamış ve resmi olmayan bir emir-komuta zinciri oluşturmuştur (Sandıklı vd., 2015: 8). Böylelikle Başbakan Maliki, iktidarının ilk döneminde güvenlik bürokrasisinin genelini elde etmiştir.

Bu süreçte, diplomatik dönüm noktası sayılan bir gelişme yaşanmıştır. ABD ile Irak Hükümeti arasında 2008 Kasım ayında Güçlerin Statüsü Anlaşması (*SOFA*) imzalanmış ve bu anlaşma gereği El-Kaide ile mücadele için kurulan Sahva Konseyi'nin sorumluluğunun ABD'den Irak hükümetine geçmesi kararı alınmıştır. Ancak Amerikalılar Irak'tan çekildikten sonra, Maliki yönetimi bu gruplarla çalışma ve birlik olma konusunda istekli bir tavır sergilememiş ve Sahva hareketi içindeki Arap milislerin ordu içerisine girip uyum sağlamalarına izin vermemiştir (Weiss ve Hassan, 2016: 100). Yaklaşık otuz bine yakın profesyonel askeri ilgilendiren bu karar, kırgın, hoşnutsuz ve işsiz askerleri potansiyel birer militan konumuna düşürmüştü ve onları kısmen bu yola sürüklemiştir. Nitekim, Sahva adına mücadele eden askerlerin bir bölümü, 2012'den itibaren IŞİD'in yanında çatışmaya başlamışlardır (Çiftçi, 2017: 50).

Maliki'nin, ikinci döneminde ise Bağdat merkezi yönetimindeki Sünni siyasilerin etkinliğini kırmaya ve zayıflatmaya yönelik hareket ettiği gözlenmiştir. Bu çerçevede, Maliki yönetimi 2011 sonunda ABD ordusunun Irak'tan çekilmesinin ardından Sünnilere yönelik baskıları arttırmış ve üst düzey Sünni politikacıları terör suçlamasıyla yönetimden uzaklaştırıp tutuklamaya başlamıştır (Şenol vd., 2016a: 280; BİLGESAM, 2015: 19). Örneğin, Aralık 2011'de Başbakan Maliki'nin emriyle dönemin Cumhurbaşkanı Yardımcısı (Sünni Arap) Tarık el-Haşimi'nin gizli suikast timleri kurduğu ve teröre destek verdiği iddialarıyla yurtdışına çıkışı yasaklanmış ve hakkında tutuklama kararı çıkarılmıştır. El-Haşimi, Irak-Kürdistan yönetimine kaçarken üç koruması

⁹ ABD, Aralık 2011'den sonra Irak'tan askerlerini çekmesine rağmen IŞİD'in 2014'te Musul'u işgal etmesiyle dönemin Irak Başbakanı Nuri el-Maliki'nin çağrısı üzerine yeniden askerlerini Irak'a göndermiştir.

“şüpheli terörist faaliyet” sebebiyle gözaltına alınmıştır (Weiss ve Hassan, 2016: 108-109). Irak’ın kuzeyinde bir süre sürgün hayatı yaşayan el-Haşimi’yi misafir olarak kabul eden Cumhurbaşkanı Celal Talabani, Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesud Barzani, eski Şii Başkan İbrahim Caferi ve eski Sünni Meclis Başkanı Mahmud Meşhedeni krizin çözülebilmesi amacıyla arabuluculuk etmeye çalışmışlarsa da sonuç alınamamıştır.

Maliki’nin Sünni üst düzey siyasetleri yönetimden el çekirme girişimlerinin bir başka örneği de, 2012’nin sonunda Maliye Bakanı Rafi el-İsavi ve korumaları için terör suçu kapsamında tutuklama kararı çıkarılmasıdır. Bu karara tepki olarak Irak’ın Anbar şehrinde Sünni Araplar tarafından düzenlenen gösteriler ve protestolar kısa zamanda Musul, Kerkük, Diyale ve Felluce’ye kadar yayılmıştır (Semin, 2013). Protestoların en yoğun gerçekleştiği Anbar vilayeti Irak’ın geneli için önemli bir kent olmasının yanında Sünniler ve IŞİD için de ayrı bir öneme sahiptir. Anbar şehri yüzölçümü bakımından Irak’ın hemen hemen üçte birine denk gelen ve nüfusunun çoğunluğu Sünni Araplardan meydana gelen büyük bir vilayettir. Eski Arap siyaset tarzı olan, kabilelerin yönetimi elinde tuttuğu bir siyasi yapıya da sahip olan Anbar, işgal yıllarında ABD liderliğindeki Koalisyon kuvvetlerine karşı direnişin en yoğun ve şiddetli gerçekleştiği bölgedir (Çiftçi, 2017: 52). Özellikle Sünni direniş adına tarihi öneme sahip olan *Felluce Savaşları’nda* büyük çatışmaların yaşandığı Felluce şehri de bu vilayetin sınırları dâhilindedir. Bu nedenle Anbar’da Maliki yönetiminden uzaklaşarak protesto gösterilerinin başını çeken Sünni halkın desteğini almak IŞİD için önemli bir kazanım olmuştur.

Bu süreçteki bir diğer önemli nokta da, savaş deneyimi, özellikle asimetrik savaş deneyimi olmayan Irak ordusunun Felluce’deki çatışmalarda silahlı gruplarla mücadele ederken sivil yerleri bombalaması ve bunun sonucunda halkın kendisine cephe almasına yol açmasıdır. Bu durum Sünni gruplarda Irak ordusu ile değil “Maliki’nin askerleri” ile mücadele ediliyor algısı yaratmıştır. Dolayısıyla, Aralık 2012’de hükümet kararlarını protesto şeklinde başlayan direniş, Nisan 2013’ten sonra bu direniş daha ciddi kutuplaşmalara sebep olarak Irak’ın birçok bölgesinde kanlı olayları meydana getirmiştir (Cockburn, 2014: 47). Şiddet ortamının bu boyutlara tırmanması, IŞİD’in de saldırı ve faaliyetlerini arttırmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte, Havice’de ordunun kontrol noktasına yapılan saldırılar sonrasında Irak güvenlik güçlerinin bu bölgedeki protestoları intikam amacıyla özellikle sert kullanarak bastırma yolunda gittiği şeklinde bir algı oluşmuş, böylece IŞİD sonra toplum tabanından destek görmeye başlamış ve Sünni bölgelerde daha sağlam yerleşme imkânı bulmuştur (Gürler ve Özdemir, 2014a: 132).

Maliye Bakanı İsvani'nin tutuklanması, Sünni Araplar ile Maliki liderliğindeki Bağdat iktidarı arasında ciddi bir kırılma noktası olurken, Sünni parlamenter Ahmed el-Alvani'nin tutuklanması bu kırılmayı daha derinleştirerek kopma düzeyine getirmiştir. Anbar'daki protestolara katılan, kardeşi terör suçlamasıyla aranan el-Alvani, Aralık 2013'te terörle mücadele özel kuvvetlerinin düzenlediği bir baskınla gözaltına alınmıştır (CNN, 2014). Buna karşılık, Sünniler yaklaşık bir yıldır devam etmekte olan gösterilerinin şiddet boyutunu artırmışlar ve Ramadi'de stratejik bir öneme sahip uluslararası ticaret yolu Ürdün otobanı da dâhil pek çok yerde protesto çadırları kurarak Maliki rejiminden Alvani'nin serbest bırakılmasını talep etmişlerdir (CNN, 2014). Maliki hükümeti protesto çadırlarının IŞİD'in çalışma alanı haline geldiğini ifade ederek gösterileri askeri kuvvet kullanarak sert bir şekilde bastırmıştır. Sivil ölümlerine duyulan öfke politika platformuna taşınmış ve Irak'ta pek çok ittifak içindeki 44 Sünni milletvekili istifasını vermiştir (Gürler ve Özdemir, 2014a: 132-133). Bunlara ilaveten, Irak Meclis Başkanı Usame Nuceyfi, gerçekleşen katliam sebebiyle Maliki'nin istifasını istemiştir (Weiss ve Hassan, 2016: 109).

İktidarın gösterdiği mezhepsel tavır, toplumun bir kesiminin devamlı olarak marjinal kalmasının yanında, aynı zamanda kamu hizmetlerinin aksamaması ve kanunsuz uygulamaların artmasına da yol açmış ve siyasi idarenin meşruiyetinin de sorgulanmasına sebep olmuştur. 2003'ten 2014'e kadar Sünnilerin yoğunlukta yaşadıkları şehirlerin çoğunda merkezi hükümetin güvenliği sağlayamadığı, asayiş kontrol altına alamadığı ve dolayısıyla bu bölgelerde otorite boşluğuna yol açtığı gözlenmektedir. Bu durumdan faydalanan IŞİD İslam Devleti'ni ilan ettikten sonra işgal ettiği yerlerde zamanla bir devlet otoritesi oluşturmaya çalışmıştır. Musul ve Musul'da yaşananlar bu durumun en iyi örneklerinden biridir. Musul, IŞİD tarafında işgal edilmeden önce Irak El-Kaidesi'nin güçlü olduğu bir şehirdi. Pazardaki esnaftan cep telefonu şirketleri ve inşaat firmalarına kadar toplumun her kesiminden vergi toplamaktaydı. Örneğin, Musul'da birkaç yıl büyük bir inşaat ihalesi alan bir Türk işadamı, IŞİD'in yerel emirinin kendisinden koruma parası olarak ayda 500 bin dolar talep ettiğini, Bağdat'taki hükümetin bu duruma müdahale etmediğini, tam tersi, örgüte ödeyeceği parayı kontrat tutarına eklemesini söylediğini belirtmiştir (Cockburn, 2014: 49).

Irak'ta güvenlik boşluğu, terörist grupların örgütlenerek faaliyetlerde bulunmalarının yanı sıra, yolsuzluğun artarak devletin bütün kademelerine, özellikle emniyet ve askeri birimlere sıçramasına sebep olmuş ve hükümetin etkili politikalar üretmesine engel olmuştur. Öyle ki, bir general yaklaşık iki milyon dolar harcayarak tümen komutanı mertebesine gelebiliyor, bu masrafını daha sonra yollardaki kontrol noktalarından geçen araçlardan alınan rüşvetlerle çıkarabiliyordu. Bu konuda, örneğin Iraklı bir işadamı, malları gemiden

Bağdat'taki limana indirilinceye kadar her aşamada görevlilere ve askerlere vermek mecburiyetinde olduğu rüşvet sebebiyle kar etmesinin imkânsız hale geldiğini belirterek Basra limanı üzerinden mal ithalatından vazgeçtiğini söylemiştir (Cockburn, 2014: 64-65).

Artan rüşvet ve yolsuzluk güvenlik birimlerinin işleyişini de etkilemiştir. Örneğin, bir tabur komutanına 600 askerlik birliği için aylık maaş verilmesine rağmen silâh altına sadece 200 asker alınıyor ve aradaki fark tabur komutanına kalıyordu. Bu durumun en kötü sonuçlarından biri yine Musul'da yaşanmıştır. 6 Haziran 2014'te 5 intihar bombacısı ile başlayan ve dört gün süren IŞİD'in Musul saldırısı karşısında Musul'u korumakla görevli Irak güvenlik güçleri 2.000 kadar IŞİD savaşçısı karşısında kayda değer bir direniş gösterememiştir. Kâğıt üzerinde Musul'da 25 bin asker görevli olduğu bilinmesine rağmen Musul'u müdafaa edenlerin sayısı gerçekte 10.000'i geçmemiştir. Üstelik bu askerlerin neredeyse yarısı maaşının bir kısmını komutanına bırakıp kışlaya uğramıyorlardı (Luizard, 2015: 19-20). Cockburn (2014: 65) bu dönemde ordunun "kıdemli subaylar açısından para basan bir makineye, kontrol noktalarını tutan sıradan askerler açısından ise haraç toplanan bir kapıya dönüştüğünü" ifade etmektedir. Dolayısıyla, IŞİD'in Musul'a saldırdığı dönemde büyük bir bölümü firar eden ve motivasyonu düşük bir Irak ordusunun yanında yolsuzluğa batmış ve Sünni bölgelerde yabancı bir ordu gibi algılanan bir Irak ordusu görüntüsü vardı. Musul'daki halk ile güvenlik güçleri arasındaki kopuk ilişkilerden dolayı IŞİD hiçbir güçle karşılaşmadan bu şehri işgal edebilmiştir. Haşimi (2015: 116-117) hükümetin Musul'da başarısızlığa uğramasının "dolaşım özgürlüğü, bütün yolların ulaşımına açılması, askerler tarafından yapılan gece baskınlarının ve tecavüzün ortadan kalkması" gibi Musul halkı üzerinde olumlu bile sayılabilecek sonuçları olduğunu savunmaktadır.

Dolayısıyla, güvenlik boşluğu, hizmetlerin verilememesi, işsizliğin ve yolsuzlukların artması, özellikle de Sünnilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerdeki halkın merkezi otorite ve hükümetten ümidini kesmesinin nedenleri arasındaydı. Böyle bir ortamda Sünniler, Şii yönetimiyle hesaplaşabilmek, yeniden siyasi alanda etkin olabilmek, eski saygınlıklarını ve güçlerini geri kazanabilmek için kendileriyle aynı mezhepten olan ve kendilerine yardım edebilecek bir güç olarak gördükleri IŞİD'den destek almayı bir çözüm olarak görmüşlerdir (Haşimi, 2015: 120).

Bu ortamda, IŞİD bölgede hâkimiyet kurduktan sonra ilk olarak rüşvet ve yolsuzluğa karşı simgesel tedbirler almıştır. Örneğin, ilk zamanlarda Musul'da iktidarı aşiret liderlerine ve yörenin ileri gelenlerine teslim ederken yapılan devir teslim törenlerinde yolsuzlukla itham edilen eski yetkilileri halk önünde infaz ettiler. Aynı zamanda IŞİD kamu hizmetlerinin yeniden tesis edilmesi konusuna

büyük bir önem vermekteydi. Örneğin, IŞİD'in Musul pazarlarında vurgun maksatlı gıda sorunlarına konu olan birtakım temel gıda ürünlerini bazen yarı fiyatına piyasaya tekrar sürdüklerine tanık olunurdu (Luizard, 2015: 18-19). Tüm bu uygulamalar ve değişiklikler IŞİD'in iki temel amacını gerçekleştirmeye yönelik politikalarıydı. IŞİD hem bölge halkının daha fazla desteğini almak hem de örgütten devletsel bir yapılanmaya geçerek bir devlet kurmak ve yönetimde söz sahibi olmak istiyordu.

Hükümet güçlerinin bölgelerinden çıkarılıp IŞİD'in hâkimiyetinin yayılmasıyla yaşanan tüm bu değişimler bir şekilde kendi idarelerini ellerinde tutmak isteyen Sünniler için olumlu gelişmelerdi (Ali, 2015: 71). Bu istekleri doğrultusunda IŞİD'i bir araç olarak kullanabileceklerini düşünen Sünniler kısa bir süre sonra kendilerini IŞİD'in bayrağı altında buldular (Haşimi, 2015: 118). IŞİD'in hükümet güçlerini mağlup etmesi, askeri birimleri ele geçirmesi, bölgedeki silah depolarını, hapishaneleri, bankaları ve petrol kuyularını denetimi altına alması örgütü askeri ve iktisadi açıdan güçlendirmiştir. IŞİD daha sonraki aşamada Ninova'nın güneyinden Bağdat'a ve doğusundan da Kerkük'e doğru yayılmaya başlamış, Kürt bölgelerinde otoritesini sağlamlaştırma isteği çerçevesinde Kürdistan Bölgesi'ne de yönelmiş ve bu bölge ile Bağdat arasında sorun olan tartışmalı bölgelerin tamamını işgal etmiştir (Haşimi, 2015: 172). Özellikle Musul barajı, Şengal, Zummar, Tilkeyf ve Mahmur gibi bazı yerlerde IŞİD hükümet güçlerini bozguna uğratmıştır. 2014'ün başında önce batı Irak'ın büyük bölümünü kapsayan olan Felluce'yi daha sonra sırasıyla Ramadi ve Samarra'ya işgal etmiştir. Böylelikle 2013'ün ikinci yarısı itibarıyla, IŞİD, Maliki'nin istibdatçı tutumundan ve mezhepçi uygulamalarında bunalan Sünni Arap aşiretlerinin de desteğini almayı başararak sahada etkinlik kazanmış, daha önceden egemenliği altına aldığı Anbar, Selahaddin, Ninova ve Diyala gibi Sünni kesimin yoğun olduğu yerlerde gücünü daha da arttırmıştır (Acun, 2014: 4-5).

Baasçıların Rolü

Daha önce bahsedildiği gibi, Saddam rejiminin 2003 yılında yıkılması, Baasçıların ülkenin resmi kurumlarından uzaklaştırılması, ve önceki Irak ordusunun tasfiye edilmesi özellikle üst düzey rütbeli subaylar dâhil olmak üzere binlerce Baas üyesinin kamudan uzaklaştırılmasına ve marjinalleştirilmesine neden olmuştur. Şii güçlerin iktidara gelmesiyle, Irak ve Irak ordusunun ortadan kalktığını düşünen Baasçılar hem bireysel hem de eski Baasçılar olarak kendilerini ciddi bir tehdit altında hissetmeye başladılar (Ali, 2015: 62-63).

Bu ortam, Irak'ın eski ordu subaylarının cihatçı örgütlerle işbirliğinin önünü açmış oldu (Sly, 2015). Örneğin, ilk zamanlarda küçük ve marjinal olarak görülen TCÖ belirli sayıda Iraklı militandan oluşuyordu. Ancak ABD'nin

işgaliye beraber görevlerinden atılan pek çok Baas üyesi Zerkavi'nin önderliğini yaptığı grubu “direniş grubu” olarak kabul ederek örgütün en önemli hareket gücünü oluşturmuşlardır (Yiğit, 2016: 215). Bu birliktelik her iki grup için de fayda sağlamaktaydı. Baasçılar ayakta kalabilmek için yeni hareket amacı ve ideoloji sahibi olurken, İslamcılar yeni güç kaynağına kavuşmuşlardır (Demirci, 2017: 2).

İlk başlarda TCÖ içinde sadece silahlı güç olarak yer alan Baasçıların üst düzey sorumlulukları yoktu. Yabancı silahlı savaşçılar ise örgütte önemli bir konumdaydılar ve örgütün stratejisini belirleme ve siyasi karar alma mekanizmasında büyük yetkilere sahiptiler. Daha sonra, Ebu Ömer Bağdadi ve IŞİD'in diğer üst düzey liderleri, yabancı savaşçıların çabalarından en yüksek düzeyde fayda alınmasının yanında Iraklıların örgütün bütün sorumluluk üstlenilen birimlerinde yer alması gerektiği kanaatine vardılar (Hendawi ve Zahra, 2015). Bu planın uygulanması için hapishanelerde de çaba göstermeye başlamışlardır (Cole, 2015).

Bu dönemde, çok sayıda Baasçı'yı ve terör suçlusunu barındıran hapishanelerden biri olan Bucca hapishanesi Irak ordusunun eski subayları ile cihatçıların yakınlaşması açısından önemli bir yer haline geldi (Sly, 2015). Örneğin, IŞİD'in Ebu Ahmet isimli bir üst düzey üyesi bir röportajda, 2008 yılında Amerikalıların yönetimindeki Bucca hapishanesinde Baasçılar ile temas kurulmaya başlandığını ve ideolojik çalışma yürütüldüğünü belirtmiştir. Ebu Ahmet'in ifadelerine göre, bu temaslar sonucunda somutlaşan ilk ittifak “İslam devletinin kurulması ve düşmanları olarak gördükleri Amerikalılara ve destekçileri Şiiilere karşı savaşta ortak pozisyon almak” olarak ortaya çıkmıştır (Yiğit, 2016: 128). Hapishanelerin IŞİD'in güçlenmesindeki rolü Amerikan ordusu mensupları tarafından da vurgulanmıştır. Örneğin, Tümgenerel Doug Stone, “Irak El-Kaidesi ve İslam Devleti “cihatçı üniversiteler” olarak gördükleri ABD yönetimindeki hapishaneleri sadece kullanmakla kalmadıklarını, yeni adamlar bulabilmek için bizzat bu hapishanelere sızdıklarını” belirtmiştir. Stone, IŞİD ve benzeri terör örgütlerinin bu stratejilerinin işe yaradığını, “bir ordu kurma arayışındaysanız, hapishane bunu yapmak için en ideal yerdir” şeklinde açıklamasıyla ifade etmiştir (Weiss ve Hassan, 2016: 227).

Sonuçta bütün bu çabalar IŞİD örgütünün Iraklılaştırılması açısından önemli bir başlangıç olmuş, Ebu Ömer el-Bağdadi'nin 2010 yılında ABD güçleri tarafından öldürülmesinden çok önce Irak'ın eski ordusunun Baasçı subaylarından oluşan yeni nesil liderler öne çıkmaya başlamıştı. Bu subaylar zaman içinde hem askeri örgütlenme içinde otorite sahibi oldular hem de IŞİD'in siyasi yapılanması içinde Şura meclisine üye oldular (Ali, 2015: 65). Aynı zamanda, Saddam rejimine bağlı olanların çoğu, örgüte üye kazandırma, halkın

desteğini alma ve örgüte gelir kazandırma konusunda da önemli roller üstlendiler. Bir başka ifadeyle, eski Baasçılar ilerleyen zamanda IŞİD'in hilafet projesi içinde her alanda varlıklarını ve etkilerini göstermiştir. el-Bağdadi'nin öldürülmesinden sonra başa geçen Ebu Bekir el-Bağdadi'nin de IŞİD'i daha fazla "Iraklılaştırma" örgütsel değişiklikleri yeni dönemde askeri kanatta ve yönetim kadrosunda eski Baas subaylarının ağırlığının artmasına sebep olmuştur (Taştekin, 2016: 103). Uzmanlar, Bağdadi'nin başarısının ve gücünün kaynağında kendisine sadık bu yetenekli yönetim kadrosunu oluşturması olduğunu belirtmişlerdir (Erdoğan ve Deligöz, 2015: 12).

Bağdadi ile Baasçı üyeler arasındaki ilişki Irak'ın işgalinin ilk yıllarına dayanıyordu. 2004 yılında Ebu Garip hapishanesinde tutulduğu dönemde cihatçı kişilerle devamlı iletişim halinde olan Bağdadi, Baas üyelerinin hapishane içinde birlik olmaları konusunda büyük bir çaba sarf etmiştir (Hendawi ve Zahra, 2018). Bir başka ifadeyle, Bağdadi daha hapishanedeyken 2003'ten sonra ABD'nin yardımıyla Şiiilerin iktidarıyla şekillenen Irak'taki durumu hiçbir şekilde kabullenemeyen kişi ve tarafları birleştirmeye başlamıştır (Sly, 2015). Bağdadi'nin IŞİD lideri olduktan sonra uyguladığı en önemli stratejilerinden biri, Irak eski ordusunun içindeki Baasçı subayların deneyimlerinden istifade etmeye odaklanmak olmuştur. Yabancı savaşçıların örgüt içindeki önemli rollerine rağmen, örgütün askeri stratejisini belirlemede, özellikle istihbarat ve savaş yürütme gibi önemli noktalarda Irak eski rejiminin istihbarat ve askeri deneyimine sahip üst düzey rütbelilerine yer verildi (Cockburn, 2014: 44).

Genel olarak, IŞİD ile Baasçıları bir araya getiren ve aynı safta yer almalarına neden olan iki sebep vardı. Birincisi, Şiiilerin iki grup tarafından da düşman olarak görülmesidir. Baasçılar, Irak'taki Şiiileri genel olarak İran'ın bir parçası olarak tanıyıp Sünnilerin iktidardan uzaklaştırılmalarının sorumlusu olarak görmekteydi (Ali, 2015: 62-68). IŞİD de cihatçı Selefi bir örgüt olarak Şiiiliği küfür ve şirk mezhebi olarak kabul etmekteydi. Bir başka ifadeyle, her iki taraf Şii düşmanlığı ortak paydasında bir araya gelmektedir. İkincisi ise, hem Baasçılar hem de cihatçı gruplar ABD'nin yardımı ile hükümeti idare eden Şiiilerin iktidarının yıkılması amacıyla güçlü bir ordunun oluşturulması gerektiğine inanıyorlardı. Böylelikle, IŞİD Baasçıların deneyimlerinden, Baasçılar da genel olarak IŞİD'in güçlü örgütlenmesinden faydalanmak istiyordu. Bu ortaklık, 2014 yılında İslam Devleti'nin kuruluşuyla sonuçlandı. IŞİD'in bölgeyi tanıyıp kısa bir zaman içinde yayılması, bir bakıma IŞİD örgütüne üye olan Irak'ın eski ordusunda üst düzey rütbelere sahip olan subayların deneyimlerine dayanmaktaydı.

3. SONUÇ

2018-2019 yıllarında IŞİD'in Irak ve Suriye topraklarında askeri olarak mağlubiyetinin ilan edilmesine rağmen IŞİD tehdidinin bittiğini söyleyemeyiz. Uzmanlar, son dönemde yaşananların, örneğin el-Bağdadi'nin 2014'te Musul'da hilafeti ilan ettikten sonraki ilk videosunu Mayıs 2019'da tüm dünyaya duyurmasının ve IŞİD'in 2019 yılı içinde Sri Lanka, Afganistan, Suudi Arabistan gibi farklı coğrafyalardaki saldırıları üstlenmesinin, örgütün hayatında yeni bir bölüm açtığını ve Irak ve Suriye'deki toprak kayıplarının ötesine geçtiğinin habercisi olduğunu vurgulamaktadır (Hassan, 2019).

“Ortadoğu Sonrası IŞİD” in konuşulmaya başlandığı bu dönemde, bu çalışma IŞİD'in köklerine dönerek örgütün Irak'ta ortaya çıkmasının ve yayılmasının nedenlerine odaklanmaktadır. IŞİD bir terör örgütü olarak terörizmin her üç unsurunu (*ideoloji, şiddet, eylem*) bünyesinde barındırmaktadır. Selefilik gibi İslam'ın en dar ve uç yorumu ile hareket eden ve hilafeti yeniden canlandırmak için güçlü bir organizasyon çerçevesinde bir araya gelen IŞİD üyeleri, sistematik ve planlı bir biçimde şiddete başvurmaktadırlar. Şiddet, IŞİD için değişim yapabilmesi ve asıl amacına ulaşabilmesi açısından önemli bir yöntemdir. Ayrıca örgüt amacı doğrultusunda, sadece belirli bir ülke için ve belirli bir ülke içerisinde değil, devletler arasındaki sınırları tanımayarak uluslararası bir örgüt olarak dünyanın birçok ülkesinde savaşçıların aracılığıyla faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Cihatçı Selefi bir terör örgütü olarak IŞİD, diğer grup ve örgütlerden farklı olarak toprak kazanmayı ve devlet kurmayı kendisine hedef olarak belirlemiş ve sadece Batı ile değil özellikle Şii mezhebi ile de mücadele etmeyi kendisine ilke edinmiştir. Bu doğrultuda, 2011-2014 yılları arasında Irak'ın batı bölgelerinde ve Suriye'nin doğusunda geniş bir coğrafi alanı işgal edip 29 Haziran 2014'te İslam Devleti'ni kurduğunu ve hilafeti ilan etmiştir.

Bu çalışmanın sonucunda, IŞİD'in Irak'ta ortaya çıkış ve yayılmasında üç temel faktörün rol oynadığı savunulmaktadır. İlk olarak, ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra Irak'taki siyasi süreçten, askeri ve idari alanlardan dışlanarak marjinalleştirilen Sünniler bu ortamda direnişe geçmişler ve zamanla artan sayılarla IŞİD saflarına kaymışlardır. Bu süreç birkaç aşamada gerçekleşmiştir. Irak rejiminin yıkılması, Baas Partisi'nin ortadan kaldırılması ve Irak ordusunun tasfiye edilmesiyle Sünnilerin kamu kurum ve kuruluşları üzerindeki üstünlükleri sonlanmış, Sünniler arasında işsizliğin artmasına neden olmuştur.

İkinci olarak, 2010 itibariyle gittikçe artan mezhepsel siyaset ortamında Sünnilerin ümitleri kesilmiş ve siyasi süreçten gittikçe uzaklaşmaya başlamışlardır. Bu süreçte özellikle 2010 seçimlerine büyük çoğunlukla katılımlarına rağmen kendilerine hükümet kurma şansının verilmemesi ve

sonrasında birkaç vilayetin birleştirilerek bölge kurma isteklerinin de reddedilmesi Sünnilerin siyasi süreçten uzaklaşmasında özellikle etkili olmuştur. Sünnilerin direnişlerinin artmasına ve yayılmasına neden olan bir başka durum da Maliki'nin mezhepsel siyasetidir. Maliki'nin özellikle ikinci dönem başbakanlığında teröre yardım suçlamasıyla Haşimi ve Rafiye gibi tanınan Sünni politikacıları siyaset sahnesinden uzaklaştırmaya yönelik uygulamalarda bulunması, 2011 yılında Sünni nüfusun yoğun olduğu bölgelerde halk tarafından protestolara karşı askeri güç kullanarak can kaybına sebep olması, ABD tarafından 2007 yılında Sünnilerden oluşturulan ve bir silahlı güç olan Sahva Konseyi'nin ABD Irak'tan çekildikten sonra bu gruba desteğini çekmesi gibi sebeplerle hem Sahva konseyi üyelerinin hem de Sünnilerin artan bir sayıyla IŞİD'in saflarında tekrar yer almaya başladıkları görülmüştür. Ayrıca Irak'ta 2006-2007 yıllarında mezhepsel savaşın yaşanması, IŞİD'in bu mezhepsel sıcak çatışma hattında yer alarak Sünnilerin yoğun yaşadığı bazı yerleri kontrol altına almasında kolaylık sağlamıştır. 2011'de Sünni bölgelerde başlayan protestoların Maliki tarafından güç kullanılarak bastırılması da, ülke genelindeki protestocuların tutumunu daha da sertleştirmiştir. Bu süreçte IŞİD Sünni şehirleri teker teker işgal ederek Irak ve Suriye'de İslam Devleti'ni ilan etmiştir. Dolayısıyla IŞİD, Irak'ta (ve Suriye'de) yaşanan istikrarsız ve mezhepsel çatışma ortamında bölgede daha kolay yayılma imkânı bulmuştur.

Üçüncü olarak, IŞİD'in kısa bir zaman içinde yayılmasının bir diğer sebebi ise eski Irak ordusunda görev alan üst düzey Baasçıların, örgütün askeri komuta merkezinin içinde bulunmalarıydı. Özellikle ABD'nin Irak valisi Paul Bremer'in Baasçıların "kökünün kazınması" ve Irak ordusunun dağıtılması kararları, yüksek rütbeli, eğitilmiş ve tecrübeli Baasçı subayların, IŞİD saflarına geçmesine ve dolayısıyla örgütün savaş ve saldırı alanlarında uzman olan birçok kişiye sahip olmasına neden olmuştur. Bölge coğrafyasını çok iyi bilen bu subaylar sayesinde IŞİD hızla gelişip kısa bir zaman diliminde hem Irak hem de Suriye'nin birçok kentini işgal edebilmiştir.

Bu çalışmada, yukarıda kısaca özetlendiği gibi IŞİD'in ortaya çıkış ve yayılmasında önemli rol oynayan Irak yerel koşulları incelenmiştir. Bununla birlikte, bu sebeplerin tek sebep olduğunu söyleyemeyiz. Küresel bir tehdit olan ve faaliyetleri ve kontrol alanı Irak sınırlarını aşan IŞİD'in bu araştırmanın kapsamı dâhilinde olmayan bölgesel ve uluslararası sebepler olarak da nitelendirebileceğimiz diğer faktörlerden de beslendiği bir gerçektir. Bundan sonraki çalışmalarda, özellikle "Ortadoğu Sonrası IŞİD" döneminin konuşulduğu bir ortamda içsel ve dışsal faktörlerin etkileşimini inceleyen araştırmalar bu konu hakkında daha detaylı sonuçlar sunabilir.

KAYNAKÇA

Abdullatif, Aseel, Madya Rusdi bin Omar ve Mashitah Binti Mohd Udin (2017), "The Impact of Insecurity in Iraq on Anti-Poverty Policies", Lahore, 29 (3): 589-595.

Acun, Can (2014), "Neo el-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)", SETA Perspektif, (53):1-6.

Ali, Abubaker (2015), "داعش" [DAİŞ] (Irak-Erbil: Rozhhalat Yayıncılık).

BBC (2014), "El-Kaide, İŞİD ile ilişkisi olmadığını açıkladı", https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/02/140203_el_kaide_isid (22.07.2018).

BBC (2017), "Irak Başbakanı İbadi: İŞİD ile savaş bitti", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42293826> (14.09.2019).

Bilgi Adamlar Kurulu Raporu (BİLGESAM) (2015), "Terör'ün Geldiği Yeni Boyut: İŞİD Örneği", 67.

Blanchard, Christopher ve Carla E. Humud (2017), "The Islamic State and U.S. Policy", Congressional Research Service, 1-32.

Brewer, Eric, Sara Moller and Stephen Lanier (2015), "Low Intensity Conflict and Nation-Building in Iraq: A Chronology", Center for Strategic and International Studies, 2-51.

Callimachi, Rukmini ve Eric Schmitt (2019), "Sri Lanka Attack Signals ISIS' Widening Reach", The New York Times, <https://www.nytimes.com/2019/04/25/world/asia/isis-sri-lanka.html> (26.04.2019).

Cansever, Nesrin (2010), "Saddam Sonrası Irak'ın Yeniden Yapılanma Sürecinde Şiilerin Rolü", Marmara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

CNN (2014), "Irak'ta eski milletvekiline idam cezası", <https://www.cnnturk.com/haber/dunya/irakta-eski-milletvekiline-idam-cezasi> (18.07.2018).

Cockburn, Patrick (2014), İslam Devleti'nin Yükselişi-İŞİD ve Yeni Sünni Ayaklanması (İstanbul: Agora Kitaplığı) (Çev. Osman Akınhay).

Cole, Juan (2015), "How the United States helped create the Islamic State", The Washington Post, https://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2015/11/23/how-the-united-states-helped-create-the-islamic-state/?utm_term=.7b446a75ad32 (03.08.2018).

Çetinsaya, Gökhan (2005), "30 Ocak 2005 Irak Seçimleri Sonrası Irak", <https://www.setav.org/30-ocak-2005-irak-secimleri-sonrasi-irak/> (25.07.2018).

Çiftçi, Eylül (2017), "İŞİD: Oluşum, Kuruluş ve Devletleşme Süreçleri", *Lectio Socialis*, 1: 45-57.

Çubukçu, Mete ve Taha Özhan (2010), "İşgal Altında İstikrar Arayışları 2010 Irak Seçimleri", *SETA Analiz*, (20): 3-35.

Demirci, Saadat Rustemova (2017), "İŞİD'in Genişleyen Afrika Ağı: BOKO HARAM ve EŞ ŞEBAB Uzantısı", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Kongresi*, 1-17.

Dmeral, Nabel (2018), "2003 Sonrası Dönemde Irak'taki Şii-Sünni Çatışması: İç ve Dış Aktörlerin Rolü", *Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya.

Dreazen, Yochi (2011), "U.S. Troops Are Leaving Because Iraq Doesn't Want Them There", *The Atlantic*, <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2011/10/us-troops-are-leaving-because-iraq-doesnt-want-them-there/247174/> (19.08.2018).

Dursunoğlu, Alptekin (2006), "Irak ve 15 Aralık Seçimleri", http://www.ydh.com.tr/YD17_irak-ve-15-aralik-secimleri.html (26.07.2018).

Ebrari, Muhammed (2014), "(İŞİD Çerçeve Metni)", *Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 5-38.

Erdoğan, Şemsettin ve Ergün Deligöz (2015), "Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14 (1): 5-37.

Erkmen, Serhat (2008), "İşgalin Beşinci Yılında Irak'ta Temel Gelişmeler", <https://www.turkishnews.com/tr/content/2008/07/01/ishgalin-besinci-yilinda-irakta-temel-gelismeler/> (21.07.2018).

Erkmen, Serhat (2014), "Irak'ta El-Kaide'nin Doğuşu, Gelişimi ve Bugünü", <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/irakta-el-kaidenin-dogusu-gelisimi-ve-bugunu> (08.04.2018).

Gallagher, Ash (2019), “The Sri Lanka attacks show how Isis is moving east to recruit members”, The Independent, <https://www.independent.co.uk/voices/sri-lanka-isis-recruits-east-a8889791.html> (29.09.2019).

Güçyetmez, Ferdi (2017), “El Kaide’den DEAŞ’a Ağ Tabanlı Terör Organizasyonları”, <https://www.stratejikortak.com/2017/05/el-kaideden-deasa.html> (2.04.2018).

Güller, Mehmet (2014), IŞİD: Kara Terör (İstanbul: Kaynak Yayınları).

Gürler, Recep Tayyip ve Ömer Behram Özdemir (2014a), “El-Kaide’den Post-Kaide’ye Dönüşüm: IŞİD”, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 1 (1): 113-154.

Gürler, Recep Tayyip ve Ömer Behram Özdemir (2014b), “Tevhid ve Cihad Örgütü’nden İslam Devleti’ne”, SETA Perspektif, 60: 1-8.

Hashim, Ahmed (2014), “The Islamic State: From al-Qaeda Affiliate to Caliphate”, <http://www.mepc.org/islamic-state-al-qaeda-affiliate-caliphate> (Erişim tarihi: 8.04.2018).

Hassan, Hassan (2019), “Welcome to the Post-Middle East ISIS”, <https://foreignpolicy.com/2019/05/03/welcome-to-the-post-middle-east-isis/> (03.05.2019).

Haşimi, Hişam (2015), “الدولة الاسلامية في العراق و الشام” [Irak Şam İslam Devleti] (Bağdad: Dar Alhikma Yayınevi).

Hendawi, Hamza ve Qassim Abdul-Zahra (2015), “ISIS Top Brass Is Iraqi Army’s Former Best and Brightest”, Haaretz, <https://www.haaretz.com/isis-top-brass-is-iraqi-army-s-former-1.5384550> (24.07.2018).

Irshaid, Faisal (2015), “Isis, Isil, IS or Daesh? One group, many names”, BBC, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27994277> (09.02.2018).

IŞİD’e Karşı Küresel Koalisyon (Global Coalition against DAESH), <https://theglobalcoalition.org/en/> (28.04.2019).

İnat, Kemal (2005), “Irak 2005”, Ortadoğu Yıllığı, http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/02_irak_2005.pdf (24.07.2018).

Kap, Derya (2015), “AB ve Türkiye’nin IŞİD ve Yabancı Savaşçılara Mücadele Politikası”, İktisadi Kalkınma Vakfı, 108: 4.

Karadsheh, Jomana, Jim Sciutto and Laura Smith-Spark (2014) “How foreign fighters are swelling ISIS ranks in startling numbers”, CNN, <https://edition.cnn.com/2014/09/12/world/meast/isis-numbers/index.html> (18.4.2018).

Kekilli, Emrah (2016), “Libya’da DAİŞ”, Siyaset, Ekonomik ve Toplum Araştırmaları Vakfı (166), 7-20.

Kirdar, M. J (2011), “Al Qaeda in Iraq” Center for Strategic and International Studies, AQAM Futures Project Case Study Series #1.

Kirmanj, Sherko (2017), “ شوناسی عیراق: مملانی نتهومی و مزههیبیهکان ” [Irak’ın Kimliği: Etnik ve Mezhebi Çekişmeleri] (Irak- Suleymaniye: Serdem Yayınevi).

Lafon, Jean (2017), “İŞİD’in uzun Vadeli Hedefleri üzerine bir İnceleme”, H. Bayrı (Çev. & Ed.), Cihadçılık Efsaneler Gerçekler (İstanbul: Metis Yayınları): 49-60.

Luizard, Jean (2015), İŞİD Tuzağı (İstanbul: İletişim) (Çev.Yasemin Charles).

Moaddel, Mansoor, Mark Tessler ve Ronald Inglehart (2008), “Foreign Occupation and National Pride: The Case of Iraq”, Population Studies Center Research Report, (08-638): 2-28.

Naji, Abu Bakr (2004), The Management of Savagery, (John M. Olin Institute for Strategic Studies, Harvard Üniversitesi), (Çev. William McCants, 2006) http://media.leeds.ac.uk/papers/pmt/exhibits/2800/Management_of_Savagery.pdf (14.09.2019).

Okumuş, Eylem (2014), Ortadoğu ve İŞİD Gerçeği (Ankara: Siyah Beyaz Yayınları).

Oosterveld, Willem Theo ve Willem Bloem (2016-2017), The Rise and Fall of ISIS From Evitability to Inevitability (The Netherlands: The Hague Centre for Strategic Studies).

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM) (2016), “28 Aralık 2005 Tarihinde Irak Cumhuriyeti Resmi Gazetası 4012. Sayısında Yayınlanmış Olan Irak Anayasası”.

Öztürk, Tuğçe (2013), “İşgalin 10. yılında Irak: ABD’nin Çekilmesi sonrası Irak’ın Dahili ve Harici Siyaseti”, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, (49).

Pınartaş, Ayşe (2011), “Irak’ın Geleceği: ABD’nin Çekilmesi ve Muhtemel Senaryolar”, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Pirinççi, Ferhat (2004), “2003 Savaş Sonrası Süreçte Irakta Siyasal Yapılanma”, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü İkinci Ortadoğu Semineri: Dünden Bugüne Irak, (2):1-21.

Sandıklı, Atilla (2015), “Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örneği”, Bilgi Adamlar Kurulu Raporu”, (67).

Sandıklı, Atilla, Ali Semin ve Bekir Ünval (2015), “Irak ve Suriye’deki Gelişmelerin Türkiye’ye Etkileri”, Bilgi Adamlar Kurulu Raporu, (65).

Sanger, David (2003), “President Says Military Phase in Iraq Has Ended”, The New York Times, <https://www.nytimes.com/2003/05/02/international/worldspecial/president-says-military-phase-in-iraq-has-ended.html> (12.08.2018).

Saymaz, İsmail (2017), Türkiye’de IŞİD (İstanbul: İletişim Yayınları).

Semin, Ali (2013), “Maliki’nin İç ve Dış Politikasında Ankara-Tahran Eksenini”, <http://www.bilgesam.org/incele/1098/-maliki-nin-ic-ve-dis-politikasinda-ankara-tahran-ekseni/#.W1mGY7FXrIU> (18.07.2018).

Sly, Liz (2015), “The hidden hand behind the Islamic State militants? Saddam Hussein’s”, The Washington Post, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/the-hidden-hand-behind-the-islamic-state-militants-saddam-husseins/2015/04/04/aa97676c-cc32-11e4-8730-4f473416e759_story.html?utm_term=.c251f6e93690 (04.08.2018).

Smith, Ben (2010), “The parliamentary election in Iraq, March 2010”, House of Commons, <http://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN05380/SN05380.pdf> (27.07.2018).

Stern, Jessica and J. M. Berger (2015), ISIS-The State of Terror (New York: HarperCollins Publishers).

Şenol, Dolunay, Sezgin Erdem ve Elif Erdem (2016a), “IŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 26 (2): 277-292.

Şenol, Dolunay, Sezgin Erdem ve Elif Erdem (2016b), “IŞİD Terör Örgütünün İletişim ve Propaganda Teknikleri”, Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, 192-202.

Tahir, Burhan (2015), “داعشنامسى” [DAİŞİZM] (Irak-Sulaymaniye: Chawder Yayınevi).

Taştekin, Fehim (2016), Karanlık Çöktüğünde IŞİD: Din adına şiddetin dünü ve bugünü, (İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık) .

Todenhöfer, Jürgen (2015), Inside IS – 10 Tage im Islamischen Staat (ده رۆژ لهگهڵ) [İslam Devleti’nde DAİŞ ile On Gün] (Irak-Süleymaniye: Piremerd Yayınları) (Almanca’dan Soranice’ye Çev. Ahmet Nareni).

Varlı, İbrahim ve Can Uğur (2016), Ortadoğu’yu Anlama Kılavuzu (İstanbul: BirGün Yayıncılık).

VOA (2003), “Irak’ta Şii Lider El Hekim Öldürüldü-2003-08-29”, <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-a-2003-08-29-25-1-87908247/812161.html> (09.07.2018).

Weiss, Michael ve Hassan Hassan (2016), IŞİD Terör Ordusunun İç Yüzü (İstanbul: Kırmızı Yayınları) (Çev.Emine Arzu Kayhan).

Wing, Joel (2010), “Iraq’s PM Maliki Flexes His Muscles In Diyala Province Again”, <https://ekurd.net/mismas/articles/misc2012/1/kurdsiniraq149.htm> (28.07.2018).

Yiğit, Hamide (2016), Tekmili Birden IŞİD: El-Kaide’den IŞİD’e; Amerika için Cihat (İstanbul: Tekin Yayınevi).